

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ У СОЦІАЛЬНОМУ ТА ПОЛІТИЧНОМУ ВИМІРАХ

О. Ф. Яцина

ЦІННІСНІ ПЕРЕВАГИ В КОНСТРУЮВАННІ ПРАКТИК ШЛЮБНО-СІМЕЙНОГО ПАРТНЕРСТВА І БАТЬКІВСТВА

Констатується, що суспільний дискурс демонструє запит індивіда на різноманітні соціально-психологічні практики шлюбно-сімейного партнерства і батьківства, вибір котрих пов'язаний з пріоритетом різних життєвих цінностей та уявлень про свою ідентичність. Визначено, що зміни торкаються не тільки форми, а й змісту соціально-психологічних практик шлюбно-сімейного партнерства і батьківства, де поряд із проблематизацією понять “шлюб”, “сім'я”, “батьківство”, “сексуальність”, “ідентичність” актуалізується і самоставлення індивіда до цінностей – сімейних та індивідуальних. Розвинуто положення про те, що в зміненій соціальній реальності, де старі соціальні норми втрачають/втратили свою безумовну актуальність, перестали бути релевантними, індивід, осмислюючи своє існування, шукає відповіді на виклики часу, конструюючи власну ідентичність. Встановлено, що відмітною ознакою сучасних соціальних відносин стало послаблення/нівелювання загальної нормативності і артикуляція цінностей, більш гнучких до ситуації невизначеності. Наголошується, що, самовизначаючись зі значущістю певних цінностей, індивід у такий спосіб конструює і власну ідентичність. Зазначається, що цінності завжди передбачають створення певних приписів, якими керуються як правилами. Відповідність стосунків до означених правил і конфігурації ідентичностей як самореферентних дискурсивних утворень пов'язано зі створенням певної соціально-психологічної практики. Зауважено, що в ситуації поліфонії, прискорених змін, невизначеності індивід стає більш чутливим до змін і невідповідностей, зокрема, між традиційними сімейними цінностями і цінностями індивідуальності. Обстоюється думка, що нормативні уявлення про подружжя і батьківство як складові соціального інституту сім'ї трансформуються в різні практики партнерства і батьківства; що, проблематизуючи цінності традиційної сім'ї, індивід намагається знайти ті цінності, що релевантні і тотожні його уявленням про себе, смисл конструювання стосунків з Іншим/Іншими. Зроблено висновок, що індивідуальні цінності стають джерелом конструювання ідентичності, мотивованої на саму себе і здатної до самовизначення, самопізнання, самотворення, самовідтворення і самоздійснення; що, конструюючи свою ідентичність у різних практи-

ках шлюбно-сімейного партнерства і батьківства, індивід рельєфно ілюструє, що він і практики, які ним створюються, є проекцією соціального дискурсу в ситуації невизначеності.

Ключові слова: сім'я, шлюб, батьківство, практики партнерства, цінності, дискурс, самоставлення, самореферентна ідентичність, ситуація невизначеності.

Проблема. Соціально-психологічний аналіз практик шлюбно-сімейного партнерства і батьківства оприявнює строкату картину трансформаційних змін інститутів сім'ї, шлюбу та батьківства, детермінованих глобальними змінами суспільного життя та глибинними процесами в міжособовій взаємодії подружжя/партнерів. Відмітною особливістю цих процесів є зосередження на особистісному розвитку, самореалізації, свободі вибору, утилітарних потребах. Зазначене, безперечно, відображається на потребово-мотиваційній сфері індивідів, зокрема щодо мотивів укладання шлюбних стосунків, та батьківських настановленнях, структурно-функціональній організації особистого життя, індивідуальних/сімейних цінностях. Однією з характерних рис сьогодення стає зміна ціннісних пріоритетів, зсув від "матеріалістичних" цінностей, коли головними для людини були економічна стабільність та фізична безпека, до цінностей "постматеріальних", коли на перший план виходять самореалізація і якість життя [12]. Про зміни в шлюбно-сімейних стосунках свідчать і пов'язані з ними поняття: "партнери" (partners), "інтимне партнерство" (intimate relationships), "партнерський союз", "цивільний(-а) чоловік/дружина". У науковому дискурсі предметом обговорення стають питання кризи сімейних стосунків, зміни в інститутах шлюбу та батьківства, трансформації сім'ї в умовах, коли ще не напрацьовані відповідні нормативні відповідні моделі.

У зміненій соціальній реальності, де старі соціальні норми втрачають/втратили свою безумовну актуальність, перестали бути релевантними, індивід, осмислюючи своє існування, шукає відповіді на виклики часу, конструюючи власну ідентичність. Тому, за З. Бауманом, проблема полягає не стільки в тому, як набуті обрану ідентичність і примусити оточення визнати її, скільки в тому, яку ідентичність обрати і як вчасно зробити *інший* вибір, якщо раніше обрана ідентичність втратить цінність або свої привабливі риси [3].

Мета статті: з'ясувати індивідуальні ціннісні переваги під кутом зору обрання способу конструювання власної ідентичності та реалізації її в практиках шлюбно-сімейного партнерства і батьківства.

Соціологічні дані свідчать про те, що попри модифікацію ціннісних настановлень (зокрема цінностей індивідуалізму) сім'я не

перестає бути цінністю (хоча й не абсолютною). Суспільний дискурс демонструє запит індивіда на різні соціально-психологічні практики шлюбно-сімейного партнерства і батьківства, вибір котрих пов'язаний з пріоритетом різних життєвих цінностей та уявлень про свою ідентичність. Відтак у сучасному соціально-психологічному дискурсі поряд із “фіксованою ідентичністю” виникають такі поняття, як “тимчасова ідентичність” (time identity) і “ідентичність середовища” (place identity). П. Бергер і Т. Лукман дійшли висновку: “...ідентичність як елемент суб'єктивної реальності перебуває в динамічному взаємозв'язку зі станом суспільства, вона формується в процесі засвоєння індивідом соціального світу, що одночасно проявляє себе в ньому і засвоює цей світ як значущу реальність” [4]. У зв'язку із цим важливим теоретичним підґрунтям нашого дослідження стала ідея про множинність ідентичності, обґрунтована в теорії Тешфела. При цьому слід розуміти, що в кожному конкретному випадку доречно говорити про ту ідентичність, що виявляється в певній локальній ситуації. Логічний зв'язок спостерігається з іншою концепцією, запропонованою Дж. Тернером, – теорією самокатегоризації, у якій автор соціальну і особистісну ідентичність розглядає як різні форми самокатегоризації на континуумі від соціального до особистісного полюсів. Теорія самокатегоризації, за Тернером, ґрунтується на твердженні, що соціальна ідентичність поширюється і на особистісне “Я”, що соціальні норми визначають і формують активність особистісного “Я”, і навпаки [11]. На думку З. Баумана, ідентичність стає призмою, крізь яку розглядають, оцінюють і вивчають чимало важливих рис сучасного життя [3], зокрема і причини утрудненого встановлення самоідентичності. “Навіть такі звично стабільні характеристики ідентичності, як вік чи гендер, уже не є якорями, що утримують особистість у бурхливому морі її життя. Усе навколо і всередині людини є плинним, змінюваним, нестатичним...”

За К. Джердженом, ... усталена, фіксована ідентичність багато в чому лімітує людину. ...ті, хто демонструє різнобічність і гнучкість, є здоровішими й повноціннішими. Старі чесноти послідовності та істинності обмежені. Виступаючи за фіксовану ідентичність, ми обираємо влаштований і передбачуваний життєвий шлях, надійність, почуття безпеки, спокою. Нас жахає сама тільки думка про те, що все це може зникнути. Але ми не живемо більше у світі, у якому цінуються саме такі способи життя. І навіть якщо це боляче, нам усе-таки потрібно ставити під питання адекватність минулих традицій викликам сьогодення” [12]. Тому і вибір практик шлюбно-сімейного партнерства й батьківства, поза сумнівом, зумовлений особливостями сучасного глобалізованого світу. Його основоположною характеристи-

кою є ситуація невизначеності (uncertainty/ambiguity), у відповідь на яку індивід шукає власні стратегії життя. Опосередковані часом, культурою, традиціями і викликами сучасності, соціальні інститути сім'ї, шлюбу і батьківства конструктивно змінюються. Зміни торкаються не тільки форми, а й змісту соціально-психологічних практик шлюбно-сімейного партнерства і батьківства, де поряд із проблематизацією понять “шлюб”, “сім'я”, “батьківство”, “сексуальність”, “ідентичність” актуалізується і самоставлення індивіда до цінностей – сімейних та індивідуальних. Окремі дослідники вважають, що це порушує, ускладнює регуляцію соціального життя. Е. Дюркгайм такий стан справ пояснює порушенням “соціальної солідарності”. На його переконання, “соціальна солідарність” є важливою умовою функціонування суспільства, позаяк коли люди пов'язані між собою культурними нормами, правилами і цінностями, це стає умовою досягнення гармонійного соціального існування. Коли ці умови втрачають свою цінність, настає стан аномії, нормативної неурегульованості, руйнування солідарного буття [1]. Г. Л. Тульчинський пов'язує порушення з тим, що постмодернізм не запропонував жодної змістовної альтернативи утвердженню повної відносності всіх ціннісних критеріїв (цит. за: [9, с. 2]). Вихід з цієї безвиході, на його думку, полягає у створенні і прийнятті особистістю відповідальності за те, що стає підставою для її поведінки, у самостійному конструюванні суб'єктивних критеріїв, навіть якщо немає якихось об'єктивних зовнішніх підстав для цього [там само].

Дослідники В. П. Зінченко [5], Т. В. Корнілова [6; 7], Д. О. Леонтьєв [9] не без підстав привертають увагу до принципу невизначеності, який наразі не поступається за своїм значенням принципіві детермінізму. “Невизначеність при цьому стає тим “полем” взаємодій, на якому розгортається активність людини, що відповідає викликам як конкретній ситуації, так і, в більш широкому контексті, власній долі” [6, с. 9]. Згідно з результатами аналізу практик шлюбно-сімейного партнерства і батьківства невизначеність є тим фоном, на якому співіснують множини різних смислів. Ці смисли конструює індивід, надаючи їм значення індивідуальної цінності. Тут доцільно згадати одну з аксіом Т. Парсонса, засновника структурно-функціонального аналізу. Вона полягає у визнанні самовідтворювальної системи цінностей і норм, які, на переконання дослідника, мають значення для суспільства в цілому. Проте було б неправильно поширювати висунуте положення на опис усієї суспільної дійсності, що являє собою сегменти і традиційного патріархального суспільства, і нових соціальних реалій. Так, опонуючи Т. Парсонсу, Н. Луман зазначав, що одна з функцій сучасного суспільства полягає у знятті за-

гального нормування. Отож коли загальне нормування перестає діяти, суспільний дискурс уможливорює появу гнучких щодо ситуації дискурсивних конструктів.

Насправді традиційна сім'я завжди будувалася на нормах поведінки, що мали б відповідати загальнолюдським цінностям, які можна співвіднести з нормою. Ознакою сучасних соціальних відносин стало послаблення/нівелювання загальної нормативності й артикуляція цінностей, більш гнучких щодо ситуації невизначеності. Вочевидь, розуміння цінності як того, що відповідає суспільній нормі, і того, що актуалізується в індивідуальній свідомості, викликає когнітивний дисонанс, а тому поняття “цінність” у її видах: загальнолюдська, сімейна, індивідуальна – проблематизується. Загальновідомо, що норми, які складались у суспільстві, виражали суспільну систему цінностей, тобто те, що прийнято вважати правильним, бажаним. Цінності – це загальні поняття, що впливають на зміст норм. Отже, норма відображає цінності соціуму, що відтворюються в правилах. До цінностей можуть належати здоров'я, любов, сім'я, діти, самореалізація, відпочинок, робота, свобода, комфорт тощо. Та чи є ці цінності універсально значущими для всіх і кожного, сьогодні і завжди?

У довідковій літературі поняття “цінність” трактується як характеристика предмета чи явища, що означає визнання її значущості. Це суб'єктивна оцінка конкретних властивостей, охоплених сферою суспільного буття людини, де вона в них зацікавлена, бо має потребу. Оцінка явища чи предмета як значущого перетворює отримання цієї значущості в мету діяльності, поведінки, що відображається у свідомості і стає ціннісною орієнтацією. Ціннісні орієнтації в психології розглядають як сукупність найважливіших якостей внутрішньої структури особистості, які є для неї особливо значущими. В. М. Мясищев пов'язував цінності зі смыслом життя. На його думку, цінності – це те, що уособлює загальний смысл для людини. У традиційній патріархальній сім'ї загальновизнаним був ціннісно-нормативний комплекс, у якому надважливими були внутрішньосімейні цінності подружжя, батьківства, родини в традиційному їх розумінні, що конвенційно закріплювалися в соціумі незалежно від зовнішніх впливів. У сучасних реаліях “життєвий світ конструюється відповідно до актуальних життєвих інтенцій особистості й зазнає трансформацій синхронно до останніх... Основною специфікою життєвого світу особистості є те, що “світ у собі” і “світ навколо себе” особистість перетворює у світ для себе” [8].

Зазначене вище дає підстави визнати, що в сучасній ситуації невизначеності ціннісні норми традиційної сім'ї перестають бути метанарацією – перевага надається індивідуальним цінностям, де пре-

дикторами для індивіда стають автентичні почуття, переживання, очікування. Завдяки конфігурації самореферентної дискурсивної ідентичності можна спостерігати не тільки прийняття ситуації невизначеності, а й процес самовизначення індивіда щодо вибору ним індивідуальних цінностей. Індивідуальні цінності апіорі є множинними, неоднорідними, фрагментарними, а тому ніяк не універсальними. Хоча вони так само охоплюють цінності любові, насолоди, освіченості, матеріального добробуту, саморозвитку, професійного зростання, автономії тощо, але в конструюванні дискурсивної ідентичності вибір залежить від того, чому індивід надає більшої значущості: комфорту, насолоді, саморозвитку, продовженню роду, самотності чи ... Тобто тому, що становить для нього індивідуальний смисл, а відтак стає ціннісною орієнтацією.

Таким чином, самовизначаючись зі значущістю певних цінностей, індивід у такий спосіб конструює і власну ідентичність. Надаючи перевагу тій чи тій цінності/цінностям, він позиціонує їх у вигляді певних поведінкових актів, дій, текстів, переживань, що артикулюються в безпосередніх контактах з Іншим/Іншими. Так створюється відповідне дискурсивне середовище, у якому індивід демонструє, ким він є, а ким не є, що для нього має смисл і до чого він потенційно готовий. Іншими словами, індивід самовизначається (вирішує проблему вибору), самоорганізується (структурує цілі, засоби) і персоналізується (визначає свої стосунки з Іншим/Іншими). Цінності завжди передбачають створення певних приписів, якими керуються як правилами. Вступаючи у взаємодію з Іншим/Іншими, які поділяють наші цінності, ми керуємося цими приписами як такими, що регулюють взаємодію і роблять її більш чутливою до динамічних змін ідентичності Іншого/Інших. Відповідність стосунків означеним правилам і конфігураціям ідентичностей як самореферентних дискурсивних утворень створює певну соціально-психологічну практику.

Отже, у ситуації невизначеності, фрагментарності, нелінійності розвитку дискурсивна самореферентна ідентичність сама щодо себе визначає відношення значущості і здатність до самотворення ідентичності та самовідтворення себе у відповідних до цього практиках партнерства і батьківства. Завдяки своїм характеристикам самореферентна дискурсивна ідентичність здатна не тільки конструювати себе в контекстах різних соціальних дискурсів, а й впливати на соціальні інститути, легітимізуючи у вигляді різних соціально-психологічних практик різні способи життя, що розкривають інші способи соціального існування. Перебуваючи у світі невизначеності і намагаючись визначитися щодо власних життєвих виборів, дискурсивна самореферентна ідентичність у такий спосіб конструює певну шлюб-

но-сімейну практику, причому не завжди вважаючи її остаточним рішенням-вибором. Тому ситуація невизначеності зумовлює наявність альтернативних можливостей, що реалізуються в різноманітних практиках. Якщо прийняття рішення розглядати як певний вибір між різними практиками партнерства та батьківства, то людина здійснює його, беручи до уваги індивідуальні предиктори, що відповідають її ціннісній орієнтації: чи традиційним сімейним цінностям, чи гедонізму, чи евдемонізму, чи альтруїзму (жертвовності). При цьому прийняття рішення-вибору на користь певної практики партнерства та батьківства не виключає того, що називаємо проєктивним модусом практики – вірогідним прогнозуванням іншої практики.

Як зазначає Т. В. Корнілова, при дослідженні психологічних понять “прийняття рішення, або вибір” “альтернатив рідко є дві; зазвичай передбачається їх множинність; множинними можуть бути і критерії переваги однієї з них; рішення людини відображає суб’єктивні переваги, але не обмежується ними. Невизначеність при цьому може характеризувати як кінець – наслідки вибору альтернативи, так і критерії, що надають перевагу альтернативі” [7]. Отже, психологічний зміст “прийняття рішення-вибору” в контексті аналізу практик шлюбно-сімейного партнерства і батьківства (ПШСПБ) означає, що індивід може змінювати вибір власних рішень або він змінюється обома: подружжям/партнерами як вихід із локальної ситуації, що склалася.

Сучасність описують найчастіше в таких її властивостях, як поліфонічність, релятивістська природа, прискорення змін, мобільність, плинність, різноманітність, складність, гетерогенність, нелінійність, багатомірність і невизначеність [2]. За таких умов індивід стає більш чутливим до змін і невідповідностей, зокрема між традиційними сімейними цінностями і цінностями індивідуальності. Як нам здається, уже немає необхідності доводити, що традиційні шлюбні стосунки – не безальтернативна практика організації приватних інтимних відносин. Нормативні уявлення про подружжя і батьківство як складові соціального інституту сім’ї трансформуються у різні ПШСПБ. Порівняно з дискурсом традиційної практики, де взаємодія між подружжям конструюється в рамках культурних традицій, соціальних норм, традиційних сімейних цінностей і функціонально-рольового розподілу, помітно актуалізуються індивідуальні цінності. Проблематизуючи цінності традиційної сім’ї, індивід намагається знайти ті цінності, що релевантні і тотожні його уявленням про себе, смисл конструювання стосунків з Іншим/Іншими. Формується система цінностей, що складається як з матеріальних, так і нематеріальних понять: гроші, бізнес, кар’єра, задоволення, насолода,

свобода, відповідальність тощо. Традиційна модель стосунків, що будувалася на принципі або/або (або мати, або керівник; або сім'я, або бізнес), змінює модус мислення за принципом і/і (і саморозвиток кожного, і продовження роду). Відтак піддається змінам і структурно-функціональна організація життя/співжиття. До прикладу, для народження дитини і її розвитку, як виявляється, може не бути необхідності в обох батьках, так само як і бажання мати дитину все менше пов'язане зі створенням сім'ї. Аналіз представлених ПШСПБ дає змогу виокремити функцію, що є домінантною в конструюванні практики, а отже, тією цінністю, що об'єднує подружжя/партнерів: репродуктивна функція – традиційна нуклеарна, материнська сім'я, професійне зростання – кар'єрний шлюб, сексуально-еротична, рекреативна функція – снєк-шлюб, вільний союз та ін. Легітимованою стала така шлюбно-сімейна практика, як цивільний шлюб/партнерство, коли партнери не реєструють стосунки, хоча спільно ведуть господарство, відпочивають разом, є сексуальними партнерами, можуть мати або ж не мати спільну дитину. Вони по-різному сприймають свій статус: жінки вважають себе заміжніми, а чоловіки – вільними від шлюбних обов'язків; жінки прагнуть офіційно зареєструвати стосунки з партнером, тоді як партнер залишає за собою право на автономію. Предиктор кожного в такій практиці спрямовується на індивідуальні цінності, що тотожні ідентичності в сконструйованій нею практиці партнерства.

Висновки. Результати теоретичної рефлексії наукових джерел показали, що індивідуальні цінності стають джерелом конструювання ідентичності, мотивованої на саму себе і здатної до самовизначення, самопізнання, самотворення, самовідтворення і самоздійснення. Конструюючи свою ідентичність у різноманітних практиках шлюбно-сімейного партнерства і батьківства, індивід рельєфно ілюструє, що він і практики, які ним створюються, є проекцією соціального дискурсу в ситуації невизначеності. Дискурс сучасності відповідає щодо змісту думці Ж. Ф. Ліотара про те, що людство у відповідь на зростання невизначеності, складності і різноманітності все більше диференціюється на людей, готових сприймати складне, і людей, схильних до спрощення реальності [10]. Ситуація невизначеності є соціальною реальністю, де предметом аналізу стають і ПШСПБ як конструкти, у яких індивід самовизначається щодо цінностей і в такий спосіб конструює власну ідентичність.

Література

1. Андреева Г. М. К вопросу о кризисе идентичности в условиях социальных трансформаций [Электронный ресурс] / Г. М. Андреева // Психологиче-

- ские исследования : электрон. науч. журн. – 2011. – № 6 (20). – Режим доступа : <http://psystudy.ru>
2. Асмолов А. Г. Психология современности: вызовы неопределенности, сложности и разнообразия [Электронный ресурс] / А. Г. Асмолов // Психологические исследования. – 2015. – Т. 8. – № 40. – Режим доступа : <http://psystudy.ru>
  3. Бауман З. Идеализированное общество / З. Бауман ; пер. с англ. В. Л. Иноземцева. – М. : Логос, 2002. – 390 с.
  4. Бергер П. Социальное конструирование реальности / П. Бергер, Т. Лукман. – М. : Аспект Пресс, 1995. – 323 с.
  5. Зинченко В. П. Толерантность к неопределенности: новость или психологическая традиция? / В. П. Зинченко // Человек в ситуации неопределенности / ред. А. К. Болотова. – М. : ТЕИС, 2007. – С. 9–33.
  6. Корнилова Т. В. Принцип неопределенности в психологии: основания и проблемы [Электронный ресурс] / Т. В. Корнилова // Психологические исследования. – 2010. – № 3 (11). – Режим доступа : <http://psystudy.ru>
  7. Корнилова Т. В. Риск и принятие решений: психология неопределенности [Электронный ресурс] / Т. В. Корнилова: монография (подготовлена по проекту РГНФ № 14-46-93004). – Режим доступа : www.rfh.ru/downloads/Books/144693004.pdf
  8. Кочубейник О. М. Ампліфікації життєвого досвіду у конструюванні автентичності особистості / О. М. Кочубейник // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія: Психологічні науки. Т. 1. Вип. 74. – 2009. – С. 265–270.
  9. Леонтьев Д. А. Вызов неопределенности как центральная проблема психологии личности [Электронный ресурс] / Д. А. Леонтьев // Психологические исследования. – 2015. – Т. 8. – № 40. – Режим доступа : <http://psystudy.ru>
  10. Лиотар Ж. Ф. Заметка о смыслах “пост” / Ж. Ф. Лиотар // Иностранная литература. – 1994. – № 1. – С. 54–66.
  11. Тернер Дж. Социальное влияние / Дж. Тернер. – СПб. : Питер, 2003. – 348 с.
  12. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Т. М. Титаренко. – К. : Либідь, 2003. – 376 с.

References

1. Andreeva, G. M. (2011). K voprosu o krisise identichnosti v usloviyakh sotsialnykh transformatsiy [On the question of the identity crisis in the conditions of social transformations]. *Psikhologirheskiye issledovaniya* [Psychological research], 6 (20), <http://psystudy.ru> (rus).
2. Asmolov, A. G. (2015). Psikhologiya sovremennosti: vyzovy neopredelyonosti, slozhnosti i raznoobraziya [Psychology of the modern times: challenges of uncertainty, complexity and diversity] *Psikhologicheskiye issledovaniya* [Psychological research], Vol. 8, no 40, <http://psystudy.ru> (rus).
3. Bauman, Z. (2002). *Idealizirovannoye obshchestvo* [Idealized society]. Moscow: Logos Publ. (rus).

4. Berger, P. L., Luckmann, T. (1995). *Sotsialnoye konstruirovaniye realnosti* [Social Constructing of Reality]. Moscow: Aspekt Press Publ. (rus).
5. Zinchenko, V. P. (2007). Tolerantnost k neopredelyonnosti: novosti ili psikhologicheskaya traditsiya? [Tolerance to uncertainty: news or psychological tradition?]. In Bolotova, A. K. (Ed.) *Chelovek v situatsii neopredelyonnosti* [A person in the situation of uncertainty], (pp. 9–33). Moscow: TEIS Publ. (rus).
6. Kornilova, T. V. (2010). Printsip neopredelyonnosti v psikhologii: osnovaniya I problemy [The uncertainty principle in psychology: foundations and problems]. *Psikhologicheskiye issledovaniya* [Psychological Research], 3 (11), <http://psystudy.ru> (rus).
7. Kornilova, T. V. Pisk i prinyatiye resheniy: psikhologiya neopredelyonnosti [Risk and decision-making: psychology of uncertainty]. Monograph (prepared according to the project RHNF No14-46-93004), www.rfh.ru/downloads/Books/144693004.pdf (rus).
8. Kochubeinyk, O. M. (2009). Amplifikatsii zhyttievoho dosvidu u konstruiuvanni avtentychnosti [Amplifications of life experience in the constructing of identity authentication]. *Vishyk Chernihivskoho derzhavnogo pedahohichnoho universitetu* [Bulletin of Chernihiv State Pedagogical University. Issue 74. Psychological sciences series, Vol. 1] (pp. 265–270). Chernihiv (ukr).
9. Leontiev, D. A. (2015). Vyzov neopredelyonnosti kak tsentralnaya problema psikhologii lichnosti [Challenge to uncertainty as the central problem of the identity psychology]. *Psikhologicheskiye issledovaniya* [Psychological research], Vol. 8, no 40, <http://psystudy.ru> (rus).
10. Lyotard, J. F. (1994). Zametka o smyslakh "post" [Notes on the "post" senses]. *Inostrannaya literatura* [Foreign Literature], 1, 54–66 (rus).
11. Turner, J. (2003). *Sotsialnoye vliyaniye* [Social influence]. St. Petersburg: Piter Publ. (rus).
12. Tytarenko, T. M. (2003). *Zhyttieviy svit osobustosti: u mezhakh i za mezhamy budennosti* [Life-world identity: within and beyond the ordinary]. Kyiv: Lybid Publ. (ukr).

Yatsyna O. F. Value advantages in the design of matrimonial partnership and parenthood practices

The article states that public discourse demonstrates the individual's request for various social and psychological matrimonial partnership and parenthood practices, its choice is associated with the priority of different values and ideas about their identity. It is noted that the changes affect not only the form but the content of the psychosocial practices of matrimonial partnership and parenthood, where, along with the problematization of the concepts of "marriage, family, parenthood, sexuality, identity" individual's self-attitude to the individual, family values are brought up to date. The concept is developed about the fact that in the changed social reality where the old social norms lose/lost their absolute urgency and are no longer relevant, an individual, interpreting the sense of its existence, is looking for answers to the challenges of time, constructing its own identity. It was determined that the feature of contemporary social relations is the weakening/leveling of general normativeness and articulation of values, more flexible to the situation of uncertainty. It is emphasized that identifying oneself with the importance of certain values, the indi-

vidual constructs its own identity as well. It is noted that the values always involve the creation of certain regulations that govern, direct like rules. Correspondence of relationships to the defined rules and identities configurations as self-referent discursive formations creates a socio-psychological practice. It is emphasized that in the situation of polyphony, accelerated changes, uncertainty an individual becomes more sensitive to changes and inconsistencies, particularly between traditional family values and individuality values. Standard ideas of marriage and parenthood as components of family social institute are transformed into various practices of partnership and parenthood. Problematising traditional family values, an individual is trying to find those values that are relevant and identical to his ideas about himself, sense of relationships design with the Other/Others. It is concluded that individual values are the source of constructing of a self-motivated identity capable of self-determination, self-knowledge, self-creation, self-reproduction and self-realization. Constructing one's identity in different practices of matrimonial partnership and parenthood, an individual clearly shows that he/she and practices created by him/her are the projection of social discourse in a situation of uncertainty.

Keywords: family, marriage, parenthood, partnership practices, values, discourse, the self-attitude, self-referent identity, situation of uncertainty.

© Яцина О. Ф.

I. V. Petrenko

FEATURES OF FUNCTIONING SOCIAL DIALOGUE IN AN EDUCATIONAL SPACE

The article is devoted to the disclosure of basic communication principles of the organization of social dialogue in an educational space. Social dialogue is treated as a multifaceted process for identifying, achieving a rapprochement and collaborative arrangements, and making consistent decision by the participants. It is noted that the most important principles of the deployment process of communicative interaction in education are dialogical participation and cooperation. It is indicated that dialogical participation is manifested in partnership, cooperation, mutual understanding engaging personality in solving pressing social problems. The principle of cooperation is based on the provisions under which participants in the dialogue should be clear for others, fair, effective and appropriate in their statements. The method of SWOT analysis was used in this study as the technology to organize social dialogue for research features and trends of development of an educational institution.

Key words: principle of dialogical participation, principle of cooperation, social technology, communicative interaction, social skills, educational environment.